

[itobiad], 2020, 9 (5): 4204/4221

**COVID-19 Döneminde Öğrencilerde Topluluk Hissi ve Çevrimiçi
Uzaktan Eğitimin İncelenmesi¹**

Community Feeling in Students During COVID-19: An Investigation
on Online Distance Learning

Aylin SALTÜRK

Araş.Gör., AKÜ, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Çocuk
Gelişimi Bölümü

Res. Asst., AKU, Sandıklı School of Applied Sciences, Department of Child
Development

asalturk@aku.edu.tr / Orcid ID: 0000-0003-4143-8917

Cumhur GÜNGÖR

Dr.Öğr.Üyesi, AKÜ, Sandıklı Uygulamalı Bilimler YO, Çocuk Gelişimi Böl.
Asst. Prof., AKU, Sandıklı School of Applied Sciences, Department of Child
Development

cgungor@aku.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-9117-3713

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 29.10.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 29.11.2020
Yayın Tarihi / Published	: 29.12.2020
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November- December

Atıf/Cite as: Saltürk, A , Güngör, C . (2020). COVID-19 Döneminde Öğrencilerde Topluluk Hissi ve Çevrimiçi Uzaktan Eğitimin İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (5) , 4204-4221 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/57287/817937>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 18.09.2020 Tarih 2020/152 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

COVID-19 Döneminde Öğrencilerde Topluluk Hissi ve Çevrimiçi Uzaktan Eğitimin İncelenmesi²

Öz

COVID-19 hastalığına yönelik uygulanan sağlık ve güvenlik politikaları sonucunda geleneksel eğitim sistemi ve teknoloji arasında hızlı bir entegrasyon sağlanmıştır. 7/24 çevrimiçi olma ve ders yapma imkânı veren teknoloji, öğrenme ve öğretme süreçlerinin vazgeçilmez bir unsuru olan sosyal boyutu sağlamak için yeterli gelmemektedir. Pandemi ile birlikte sosyal mesafelendirmenin yeni norm olması nedeniyle de eğitimin sosyal yönü, eskisinden daha fazla önem kazanmıştır. Bu nedenle bu çalışmada, betimsel tarama modeli kullanılmış ve üniversite öğrencilerinin COVID-19 dönemindeki çevrimiçi uzaktan eğitim deneyimlerinin sınıf topluluk hissi ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören ve pandemi sırasında geçiş yapılan çevrimiçi uzaktan eğitime katılan 325 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan *Kişisel Bilgi Formu* ve Ilgaz ve Aşkar (2009)'ın geliştirdiği *Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği* kullanılarak toplanmıştır. SPSS21 programı kullanılarak çözümlenen verilerin analizinde t testi, ANOVA ve Tukey testinden faydalanılmıştır. Bulgular demografik değişkenler yönüyle incelendiğinde, katılımcıların daha çok yazılı ders materyali paylaşma ve öğrenme yönetim sistemlerinin kullanıldığı bir deneyim yaşadıklarını, öğretim elemanlarına ulaşmak için en fazla mesajlaşma uygulamalarından ve e-postadan faydalandıklarını göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular topluluk hissi yönüyle incelendiğinde, sınıfı farklı olan grupların puan ortalamaları arasında fark bulunmazken cinsiyete göre puan ortalamalarında fark olduğunu göstermiştir. Erkeklerin puan ortalaması *Duyuşsal* ve *Eylemsel* alt testlerinde kızlardan daha yüksektir. Gelecek dönemlerde eğitimin uzaktan/çevrimiçi olmasını isteyenlerin her iki alt testte de puan ortalaması en büyük iken; yüzyüze/örgün eğitim isteyenlerin en küçüktür. Derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesinin kendileri için uygun olduğunu düşünenlerin her iki alt testte de puan ortalaması en büyük iken, katılım azaldıkça ortalamaların da azaldığı saptanmıştır. Bulgular, mevcut koşullarda sağlık yönüyle güvenli olduğu kadar öğrenme yönüyle etkili ve verimli eğitim ortamının yaratılması için alanyazındaki araştırmalar çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Psikolojisi, Sınıf Topluluk Hissi, COVID-19 Pandemisi, Çevrimiçi Uzaktan Eğitim, Üniversite Öğrencileri.

² Bu çalışma 9-10 Ekim 2020 tarihlerinde online olarak gerçekleştirilen Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES)'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Community Feeling in Students During COVID-19: An Investigation on Online Distance Learning

Abstract

With COVID-19, social aspect of education gained more importance as social distancing and online education became the new norm. Technology that allows lecturing anytime anywhere isn't enough to include the social component which is an integral part of education. Therefore, in this study, a descriptive survey model was used to examine university students' online distance education experiences during the pandemic according to class community feeling and various variables. The study group consists of 325 students studying at faculties and colleges affiliated to Afyon Kocatepe University in the 2019-2020 academic year and participating in online distance education during COVID-19. The data were collected using the *Personal Information Form* prepared by the researchers and the *Community Feel Scale in the Online Distance Education Environment* developed by Ilgaz and Aşkar (2009). ANOVA, t-test and Tukey test were used to analyze the data with SPSS 21 program. Findings show that the participants used received written course material and learning management systems to study, and mostly reached the instructors via messaging applications and e-mail. When the findings were examined in terms of sense of community, no difference between groups with different classes was found. However, there is a difference according to gender. The average score of boys is higher than girls in both subtests. While the average score of those who want the education to be remote / online in the future is the highest in both subtests; that of those who want face-to-face / formal education are the smallest. It was determined that the average score in both subtests of those who thought it was appropriate to conduct lessons with distance education was the highest, while the average decreased as the participation rates decreased. The results were discussed within the framework of literature to establish a productive learning environment as well as health-safe education.

Keywords: Educational Psychology, Classroom Community Feeling, COVID-19 Pandemic, Online Distance Education, University Students.

Giriş

Yeni Koronavirüs (SARS-CoV-2)'ün yol açtığı COVID-19 hastalığının Çin Halk Cumhuriyeti Hubei eyaletine bağlı Vuhan şehrinde 2019 yılının Aralık ayında başlamış olduğu düşünülmektedir (Wikipedia, 2020). Hastalık hızla dünyaya yayıldığı için 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir (WHO, 2020). COVID-19 hastalığı, geleneksel eğitim sistemlerini hızlı bir değişime zorlamıştır. Krizin başında dünya çapında okulların kapanmasıyla başlayan değişim, araştırmacılar tarafından normalleşme sürecine geçişin belirsiz olduğunun anlaşılmasıyla yerini yüz yüz eğitime karşı geliştirilen alternatif çözüm yollarına bırakmıştır. Bu benzersiz süreçle başa çıkmakta yaşanan zorluk, eğitim kurumlarının çeşitli durumlar için senaryolar geliştirilmesinin acil ve hayati bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Rieley, 2020). Uygulanan sağlık ve güvenlik politikalarıyla eğitim öğretim kurumları imkân ve olanakları dahilinde uzaktan/çevrimiçi eğitime geçiş yapmak durumunda kalmıştır. Bu hızlı ve beklenmedik değişimle teknolojinin bir eğitim aracı olarak kullanımı zorunluluk haline gelmiş, kullanım yaygınlığı artmış ve yeni nesil eğitim öğretimin temel bir unsuru haline gelmiştir.

Başkalarıyla ve dünyayla bağlantı kurmayı sağlayan araçlar 7/24 çevrimiçi olma imkânı sunsa da teknoloji insanlarla gerçekten temas edilen ve iletişim kurulan kamusal alanlarda birlikte olma arzusunu karşılayamamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, çevrimiçi uzaktan eğitim sistemlerinin her an her yerde eğitici ve öğrenciye ders yapma özgürlüğü tanmasına karşın sosyal ilişki ihtiyacını gidermekte eksik kaldığı görülmektedir (Karaağaçlı, 2008; Kör, Çataloğlu, Erbay, 2013). Eğitici ile öğrencinin fiziksel ayrılığı, birçok açıdan bireylere özerklik sunmasının yanında, sınıf ortamının yoksunluğu ya da sanal oluşu nedeniyle eğitici-öğrenci arasındaki bağı azaltmaktadır (Vonderwell, 2003). Öğrenciler yüz yüze eğitimin doğal bir parçası olan kişilerarası etkileşimleri ve sosyal ipuçlarını çevrimiçi uzaktan eğitim ortamlarında kaçırmaktadır (Menchaca ve Bekele, 2008; Reisetter ve Boris, 2004). Etkileşimin yetersizliği öğrenci memnuniyeti ve performansını başlangıçta bilinçdışı düzeyde varlığını gösteren sosyal izolasyon hissi, dersten kopma ya da programdan ayrılma gibi çeşitli şekillerde etkilemektedir (House, 2001; Schaeffer ve Konetes, 2010).

Binlerce yıldır gruplar halinde yaşayan insanın sosyal ilişki kurmasını Maslow (1968) hiyerarşi modelinde bir ihtiyaç olarak tanıtmıştır. Sosyal ilişkide olma ihtiyacı bugüne kadar birçok kuram tarafından incelenmiştir (Adler, 1956; Kohut, 1984; Lee ve Robbins, 1995). Bu ihtiyacı inceleyen kuramlardan biri esasında kapsamlı bir motivasyon kuramı olan ve eğitime yön veren Öz Belirleme Kuramı'dır (Deci ve Ryan, 1985). Deci ve Ryan (1985)'a göre, *özerklik*, *yeterlik* ve *ilişkisellik* içsel motivasyonun sağlanması için gereken psikolojik ihtiyaçlardır (Deci ve Ryan, 1985). Yani birey, kendi öğrenme sürecine ilişkin *özerkliğe sahip* olduğu, kendini öğrenme görevlerini yerine getirme konusunda *yeterli bulduğu*, eğitim ortamında kendi değer yargıları ve yaşantıları ile benzerlik gösteren kişiler ile *yakınlık kurduğu*

takdirde, daha kısa sürede daha anlamlı bir öğrenme yaşantısı deneyimlemektedir. Bir başka deyişle, başarılı bir öğrenme devam eden sosyal etkileşimlerin ve iş birliğine dayalı işleyişin bir sonucu olarak meydana gelmektedir (Brown, Collins ve Duguid, 1989; Lave ve Wenger, 1991).

Uzaktan eğitimde eğitici ve öğrencinin fiziksel ayrılığı, eğitimi spesifik bir zaman ve mekân ile sınırlandırmaktan çıkarmakta ve öğrenciye kendi öğrenme sürecine yönelik birçok seçenek ve özerklik sunmaktadır (Kaya, 2002). Bu durumun öğrencilere, amaç belirleme, zaman yönetimi gibi alanlarda özgürlük vererek kişinin kendi öğrenme sürecinde aktif rol almasını da sağladığı şeklinde değerlendirilebilir. Geribildirim almasının ve eğitici ile iletişimde olmasının, öğrencinin yeterlik ve ilişkisellik ihtiyaçlarını karşılayacağı düşünülebilir. Bu noktada eğitici-öğrenci fiziki ayrılığının öğrencinin geribildirim almasına engel olmayacağı bir sistem tasarlanması gerekmektedir. Nitekim eğitici-öğrenci arasındaki fiziksel ayrılığı kapatacak yüksek seviyede bir etkileşimin çevrimiçi uzaktan eğitimde öğrenci performansını önemli düzeyde etkileyen bir yapı olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur (Baker, 2004).

Her yaşta iyi sosyal bağlar kurmak ve bunları sürdürmek sosyal sermaye düzeyi (Günkör ve Özdemir, 2017a; 2017b) açısından önemlidir, ancak pandemiyle birlikte gelen, yaşamı daha sağlıklı ve güvenli kılmaya yönelik politikalar insanların sosyal ilişkide olma ihtiyaçlarını gidermelerinin önünde bir engel haline gelmiştir. Bu bağlamda incelendiğinde uzaktan eğitimde öğrenci başarısı açısından önemi ortaya konulan sosyal boyut (Wegerif, 1998), günümüz koşullarında eskisine kıyasla daha fazla önemli bir hale gelmiş olabilir. Bilhassa çevrimiçi uzaktan eğitim ortamlarında öğrencilerin kendilerini yalnızca teknoloji ile etkileşiyor gibi değil, bir topluluğun parçası gibi hissetmesi öğrenme sürecini motivasyon ve performans yönüyle etkilemektedir (Haar, 2018). Grup üyeleri arasında aidiyet ve sorumluluk hissini varlığını vurgulayan (Sarason, 1974) topluluk hissi, en geniş anlamıyla bir grup içerisinde yer alan bireylerin, o gruba aidiyet, grubun diğer üyeleri için önemli olma ve birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayabileceklerine yönelik inanç ve duyguların bir bütünü olarak tanımlanmaktadır (Enfiyeci ve Büyükalan-Filiz, 2019). Çevrimiçi uzaktan eğitim sınıflarında topluluk hissini varlığının, öğrenmede kalıcılık yaratacağı ve öğrenci memnuniyetini etkileyeceği vurgulanmaktadır (Rovai, 2002). Sınıf ortamlarındaki topluluk hissi, topluluk içerisindeki üyeliğin kabulü (*cesaret*), topluluğa duyulan güven (*güven*), eğitsel ihtiyaçlarının karşılanması (*öğrenme*) ve üyeler arasındaki yakınlık hissi (*etkileşim*) olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır (Rovai, 2001). Uzaktan eğitimdeki fiziksel ayrılığın bir sonucu olarak azalan bağı artırıp bir gerçeklik hissi yaratarak öğrenci memnuniyetini olumlu yönde etkileyecek önemli faktörlerden biri *sınıf topluluk hissini* varlığıdır (İlgaz ve Aşkar, 2009). Özellikle, COVID-19 küresel salgını süresince yaşamı daha sağlıklı ve

güvenli kılmaya yönelik olarak uygulanan politikalar nedeniyle, zaten hem sosyal hem de fiziksel olarak izole durumdaki öğrencilerin gerek başarıları gerekse memnuniyetleri üzerinde sınıf topluluk hissini varlığının önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin COVID-19 pandemisindeki çevrimiçi uzaktan eğitim deneyimlerinin topluluk hissi ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında, aşağıdaki araştırma sorusuna yanıt aranmıştır:

- 1- Öğrencilerin uzaktan eğitim süresince öğretim elemanlarına ulaşma şekli nasıl olmuştur?
- 2- Demografik değişkenlere göre, öğrencilerin *Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'*nden aldıkları puanlar farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Önemi

Yeni Koronavirüs küresel salgını ile birlikte geçiş yapılan çevrimiçi uzaktan eğitimin daha güvenilir bir eğitim ortamı yaratmasına karşın eğitimin sosyal yönünü tamamlamada bazı eksiklikleri olduğu görülmektedir. Mevcut koşullarda sağlık yönüyle güvenli olduğu kadar öğrenme yönüyle etkili ve verimli eğitim ortamının yaratılması için, öğrencilerde topluluk hissini yaratılması ve sürdürülmesine yönelik düzenlemeler yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın çevrimiçi uzaktan eğitim sürecinin mevcut durumunu öğrenci bakış açısından tespit etmede ve daha etkili bir hale getirmek için öneriler sunmada alanyazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Karasar (1999)'a göre tarama modeli geçmişte olan ya da güncel olarak mevcut olan bir durumu olduğu gibi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, mevcut durumu olduğu şekilde betimlemek olduğundan, araştırma modeli olarak betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören ve COVID-19 pandemisi sırasında üniversitesi tarafından verilen çevrimiçi uzaktan eğitime katılan ve araştırmaya katılmak için gönüllü olan 325 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilere ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

COVID-19 Döneminde Öğrencilerde Topluluk Hissi ve Çevrimiçi Uzaktan Eğitimin İncelenmesi

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Ait Bulgular

		f	%
Cinsiyet	Kadın	227	69,8
	Erkek	98	30,2
Sınıf	Hazırlık	6	1,8
	1.Sınıf	115	35,4
	2.Sınıf	85	26,2
	3.Sınıf	62	19,1
Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum.	Kesinlikle Katılmıyorum	104	32,0
	Katılmıyorum	44	13,5
	Kararsızım	81	24,9
	Katılıyorum	32	9,8
Gelecek dönemlerde eğitimin nasıl olmasını istersiniz?	Kesinlikle Katılıyorum	64	19,7
	Uzaktan/Çevrimiçi Eğitim	31	9,5
	Yüzyüze/Örgün Eğitim	235	72,3
	Karma Eğitim	59	18,2
Üniversitenizin uzaktan eğitim sürecinde kullandığı ders verme yöntemi	Önceden kaydedilmiş ders (asenkon)	109	33,5
	Canlı ders (senkon)	60	18,5
	Yazılı ders materyali paylaşma	259	79,7
	Görüntülü/sesli ders materyali paylaşma	73	22,5
Üniversitenizin uzaktan eğitim sürecinde dersleri vermek için kullandığı platform	TV yayını	3	,9
	Öğrenme yönetim sistemi (moodle vb)	266	81,8
	Telekonferans programları (zoom, teams, Skype vb)	93	28,6

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında alanyazında da popülerliğinin arttığı görülen, daha hızlı etkili ve ekonomik bir yöntem olan (Shonlau vd, 2002'den akt. Avcioğlu, 2014) 'internet ortamında anket' yöntemi kullanılmıştır (Arıkan, 2018). Anketler Google Forms adlı online anket platformuna yüklenmiş, forma erişim linki öğrenci grupları ile paylaşılmıştır. Uygulama öncesinde gerekli izinler alınmış, anketin başına bilgilendirilmiş onam eklenerek öğrencilerin araştırma hakkında bilgilendirilmesi ve onaylarının alınması sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Bu çalışmada, araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan Kişisel Bilgi Formu'nda *cinsiyet, sınıf, gelecek dönemlerde eğitimin nasıl olmasını istediğine dair görüşleri, uzaktan eğitimin kendileri için uygun olup olmadığına ilişkin görüşleri, üniversitenin teorik ve uygulamalı dersler için seçtiği ders verme yöntemi, dersin verildiği platform ve öğretim elemanlarına ulaşma şekline ilişkin sorular* yer almaktadır.

Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği

İlgaz ve Aşkar (2009) tarafından uzaktan eğitime katılan üniversite öğrencileri üzerinde geçerlik güvenirlik çalışmaları yapılan ve orijinal olarak Türkçe dilinde geliştirilen *Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği*, 6 maddeden oluşan 7'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçek *duyuşsal* (4 madde) ve *eylemsel* (2 madde) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Yapılan DFA, ölçeğin iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymuştur [χ^2 (7, N=571) = 24.76, $p < .000$, RMSEA= 0.067, S-RMR= 0.034, GFI= 0.99, AGFI= 0.96, CFI= 0.99, NNFI= 0.98, IFI= 0.99]. Güvenirlik analizi için hesaplanan Cronbach alpha katsayısı alt boyutlar için sırasıyla 0.79 ve 0.73 ve toplam ölçek için 0.80 olarak saptanmıştır (İlgaz ve Aşkar, 2009). Ölçeğe ilişkin geçerlik ve güvenirlik sonuçları, ölçeğin uzaktan eğitim programlarına katılan öğrencilere uygulanabileceğini göstermektedir. Bu araştırmadan elde edilen verilerde ise ölçeğin toplam güvenirlik katsayısı 0.88 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'nden elde edilen puanların çarpıklık ve basıklık katsayılarının +3 ile -3 arasında olduğu saptanmıştır. Elde edilen değerlere göre verilerin normallik varsayımını sağladığı söylenebilmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Ölçek puanlarına ait betimsel istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Puanlara Ait Betimsel İstatistikler

	n	Minimum	Maximum	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Duyuşsal	325	1,00	7,00	3,65	1,55	,202	-,618
Eylemsel	325	1,00	7,00	3,61	1,66	,114	-,852

Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'nden elde edilen puanların değişkenlere göre farklılık gösterme durumu parametrik olan test tekniklerinden t testi ve ANOVA kullanılarak analiz edilmiştir. ANOVA testinde fark çıkması durumunda ikili farkların saptanmasında Tukey testinden faydalanılmıştır.

Bulgular

COVID-19 Döneminde Öğrencilerde Topluluk Hissi ve Çevrimiçi Uzaktan Eğitimin İncelenmesi

Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'nden alınan puanların demografik değişkenler açısından incelenmesinden elde edilen bulgular *öğretim elemanlarına ulaşma şekli, sınıf düzeyi, cinsiyet, gelecek dönemlerde eğitimin nasıl olmasını istediğine dair görüşleri ve uzaktan eğitimin kendileri için uygun olup olmadığına ilişkin görüşleri* başlıkları altında sınıflandırılarak sunulmuştur.

Tablo 3. Üniversiteniz Tarafından Verilen Uzaktan Eğitim Süresince Öğretim Elemanlarına Ulaşma Şekli

	En az kullandım		2,0		3,0		4,0		En fazla kullandım	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Öğrenme yönetim sistemi (Moodle vb) aracılığıyla ulaştım.	59	18,2	43	13,2	91	28,0	53	16,3	79	24,3
E-posta aracılığıyla ulaştım.	60	18,5	50	15,4	69	21,2	49	15,1	97	29,8
Mesajlaşma uygulamaları (Whatsapp vb) aracılığıyla ulaştım.	28	8,6	44	13,5	55	16,9	62	19,1	136	41,8
Kişisel telefonları aracılığıyla ulaştım.	76	23,4	44	13,5	62	19,1	55	16,9	88	27,1
Telekonferans programları (Zoom, Skype, Teams vb) aracılığıyla ulaştım.	167	51,4	28	8,6	55	16,9	31	9,5	44	13,5
Sosyal medya (Instagram, Facebook, Twitter vb) aracılığıyla ulaştım.	202	62,2	37	11,4	31	9,5	17	5,2	38	11,7

Üniversite tarafından verilen uzaktan eğitim süresince öğretim elemanlarına ulaşma şekli olarak en fazla kullanılanlar "Mesajlaşma uygulamaları (Whatsapp vb.)" (%41,8) ve "E-posta" (%29,8) olmuştur.

Tablo 4. Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'nden Alınan Puanların Sınıf Düzeyi Açısından İncelenmesi İçin Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

	n	Ortalama	ss	F	p
Hazırlık	6	3,75	0,00		
Duyuşsal	115	3,83	1,63	1,332	,258
	85	3,77	1,39		

	3.sınıf	62	3,33	1,65		
	4.sınıf	57	3,48	1,54		
	Hazırlık	6	3,17	0,26		
	1.sınıf	115	3,75	1,74		
Eylemsel	2.sınıf	85	3,64	1,57	0,595	,667
	3.sınıf	62	3,53	1,84		
	4.sınıf	57	3,39	1,52		

*p<0,05

Sınıfı farklı olan gruplar arasında Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 5. Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'nden Alınan Puanların Cinsiyet Açısından İncelenmesi İçin Yapılan Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

		n	Ortalama	ss	t	p
Duyuşsal	Kadın	227	3,54	1,48	-2,107	,036*
	Erkek	98	3,93	1,66		
Eylemsel	Kadın	227	3,42	1,60	-3,206	,001*
	Erkek	98	4,05	1,73		

*p<0,05

Cinsiyeti farklı olan gruplar arasında hem Duyuşsal alt boyutu hem de Eylemsel alt boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05) ve erkeklerin puan ortalaması her iki alt boyutta da daha büyüktür.

Tablo 6. Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'nden Alınan Puanların Gelecek Dönemlerde Eğitimin Olması İstenen Şekil Açısından İncelenmesi İçin Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

Gelecek dönemde eğitimin olmasını istersiniz?	dönemlerde nasıl	n	Ort	ss	F	p	Homojenlik p	Çoklu karşı. Tukey testi
Duyuşsal	Uzaktan/ çevrimiçi eğitim	31	5,01	1,64	22,035	,000*	,188	1>2
	Yüzyüze/ Örgün	235	3,35	1,46				1>3

COVID-19 Döneminde Öğrencilerde Topluluk Hissi ve Çevrimiçi Uzaktan Eğitimin İncelenmesi

Eğitim		n	Ort.	ss	F	p	Homojenlik p	Çoklu Karş. Tuke y testi
Eylemsel	Karma Eğitim	59	4,16	1,33	4,759	,009*	,072	2<3
	Uzaktan/çevrimiçi eğitim	31	4,29	2,04				1>2
	Yüzyüze/Örgün Eğitim	23	3,44	1,66				
	Karma Eğitim	59	3,90	1,30				

*p<0,05

Gelecek dönemlerde eğitimin olmasını istediği şekil farklı olan gruplar arasında hem *Duyuşsal* alt boyutu hem de *Eylemsel* alt boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Duyuşsal alt boyutu için *Uzaktan/Çevrimiçi Eğitim* olmasını isteyenlerin ortalaması diğer iki gruba göre daha büyük, *karma eğitim* isteyenlerin ortalaması, *Yüzyüze/Örgün Eğitim* isteyenlere göre daha büyüktür. Eylemsel boyutu için *Uzaktan/çevrimiçi eğitim* isteyenlerin ortalaması *Yüzyüze/Örgün Eğitim* isteyenlere göre daha büyüktür.

Tablo 7. Çevrimiçi Uzaktan Eğitim Ortamında Topluluk Hissi Ölçeği'nden Alınan Puanların "Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum" İfadesine Katılım Açısından İncelenmesi İçin Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum.		n	Ort.	ss	F	p	Homojenlik p	Çoklu Karş. Tuke y testi
Duyuşsal	Kesinlikle katılmıyorum	104	2,75	1,29	24,580	,000*	,124	1<3
	Katılmıyorum	44	3,35	1,39				1<4
	Kararsızım	81	3,92	1,29				1<5
	Katılıyorum	32	4,02	1,40				2<5
	Kesinlikle katılıyorum	64	4,80	1,52				3<5
Eylemsel	Kesinlikle katılmıyorum	104	3,03	1,73	7,638	,000*		1<3

m					
Katılmıyorum	44	3,65	1,58	,394	1<5
Kararsızım	81	3,82	1,51		4<5
Katılıyorum	32	3,34	1,59		
Kesinlikle katılıyorum	64	4,38	1,49		

*p<0,05

Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum ifadesine katılma durumu farklı olan gruplar arasında *Duyuşsal* alt boyutu ve *Eylemsel* alt boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Duyuşsal alt boyutu için “Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum” ifadesine *kesinlikle katılanların* ortalaması *kararsızlara*, *katılmayanlara* ya da *kesinlikle katılmayanlara* göre katılan ya da kararsız olanların ortalaması *kesinlikle katılmayanlara* göre daha büyüktür. Eylemsel boyutu için “Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum” ifadesine *kesinlikle katılanların* ortalaması *katılanlara* ya da *kesinlikle katılmayanlara* göre *kararsız* olanların ortalaması *kesinlikle katılmayanlara* göre daha büyüktür.

Tartışma ve Sonuç

COVID-19 pandemisi süresince eğitimi daha sağlıklı bir biçimde yürütmek için eğitim kurumları imkân ve olanakları dahilinde uzaktan/çevrimiçi eğitim uygulamaları kullanmıştır. Bu uygulamalar, derslerin işleme şeklinin senkron, asenkron, sadece materyal paylaşımı yapılması ile derslerin verildiği platformun TV/radyo yayını, telekonferans programları ya da öğrenme yönetim sistemleri olması gibi çok çeşitli bir yelpazede gerçekleşmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, katılımcıların daha çok yazılı ders materyali paylaşma (%79,7) ve öğrenme yönetim sistemlerinin (%81,8) kullanıldığı bir deneyim yaşadıklarını göstermektedir. Yapılan araştırmalar, çevrimiçi uzaktan eğitimin sıklıkla asenkron biçimde yürütülmesinin tercih edildiğini göstermektedir (Wang, 2008). Öğrenciler, uzaktan eğitim süresince öğretim elemanlarına ulaşmak için en fazla mesajlaşma uygulamaları (Whatsapp vb.) ve e-posta kullanmışlardır. Yapılan araştırmalar, teknolojinin oldukça çeşitli iletişim imkanları tanınmasına rağmen, öğrencilerin öğretim elemanları ve sınıf üyeleri ile daha çok metin tabanlı uygulamalar aracılığıyla iletişime geçmeyi tercih ettiklerini göstermektedir (Wang, 2008). Bir başka çalışmada, öğrencilerin birbirleriyle sosyal medya üzerinden ve öğretim elemanlarıyla öğrenme sistemi ya da e-posta üzerinden iletişime geçtikleri saptanmıştır (Yıldız, 2020). Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum ifadesine *kesinlikle katılmıyorum* diyenlerin (%32) ve gelecekte

eğitimin *yüzyüzelörgün yapılmasını* isteyenlerin (%72,3) ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, sınıf düzeyi farklı olan gruplar arasında topluluk hissi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmadığını göstermiştir ($p>0,05$). Elde edilen bu bulgu, bilinen sistemin dışında her birey için oldukça zorlayıcı olan COVID-19 krizi deneyimine özgü olabilir. Sosyal mesafelendirmenin çoğu halihazırda birbirini tanıyan insanların daha fazla yakınlaşmasına neden olabileceği gibi, yeni bağlar ve tanışıklıklar kurmaya da zemin hazırlamış olduğu düşünülebilir (Farmer, De Cotta, Knox ve Alder, 2020). Buna karşılık cinsiyeti farklı olan gruplar arasında Çevrimiçi Ortamlarda Sınıf Topluluk Hissi Ölçeği'nin hem *Duyuşsal* alt testi hem de *Eylemsel* alt testi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$) ve erkeklerin puan ortalaması her iki alt testte de daha büyüktür. Kadın ve erkek öğrencilerin çevrimiçi uzaktan eğitim sınıf ortamlarını farklı olarak deneyimledikleri (Wolfe, 1999; Wolfe, 2000) yapılan araştırmalarda ortaya konulmuş olsa da alanyazında çelişkili bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin, Rovai (2001) tarafından yapılan bir çalışmada, kız öğrenciler erkeklerden daha güçlü bir topluluk hissi göstermişlerdir. Öztürk ve Deryakulu (2011) tarafından yapılan bir çalışmada ise, cinsiyete göre topluluk hissinde farklılaşma görülmemiş, yalnızca topluluk hissinin 'öğrenme' alt boyutunda kızların daha yüksek puan aldığı saptanmıştır. Özmen ve Atıcı (2012) tarafından yürütülen bir başka çalışmada da sınıf topluluğu duygusunda cinsiyete göre farklılaşma saptanmamıştır. Bu araştırmada erkeklerin topluluk hissinin ölçeği puan ortalamalarının kızlara göre daha fazla olması, araştırmaya katılan erkek öğrencilerin sayısının ($n=98$) kız öğrencilere kıyasla ($n=225$) daha az olması ile de ilişkili olabilir. Erkek öğrenciler, sayıları az olduğu için çevrimiçi ortamlarda topluluk içindeki etkileşimi daha iyi kullanıyor ve daha fazla destekleniyor olabilirler. Erkekler, bazen kendilerine söz verilmemiş olsa ya da bilgilerinde eksiklik olsa bile, konuşmaya ve sınıf içinde katkı sağlamaya daha fazla eğilimlidirler (Sadker, 2002). Sosyal etkileşim tarzlarındaki farklılıkların bu araştırmaya katılan erkek öğrencilerin daha güçlü topluluk hissi göstermelerine neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Gelecek dönemlerde eğitimin olmasını istediği şekil farklı olan gruplar arasında hem *Duyuşsal* alt testi hem de *Eylemsel* alt testi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Her iki alt testte de *Uzaktan/çevrimiçi eğitim* olmasını isteyenlerin ortalaması en büyük iken; *YüzyüzelÖrgün Eğitim* isteyenlerin ortalaması en küçüktür. Bununla birlikte, 'derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum' ifadesine katılma durumu farklı olan gruplar arasında *Duyuşsal* alt testi ve *Eylemsel* alt testi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). 'Derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin benim için uygun olduğunu düşünüyorum' ifadesine kesinlikle katılanların her iki alt testte de puan ortalaması en büyük iken, katılım azaldıkça ortalama da

azaldığı saptanmıştır. Ortak bir amaç dahilinde grubun iş birliği içinde olmasının topluluk hissinin oluşturulması ve sürdürülmesi için gerekli olduğu bilinmektedir (Yıldız, 2020). Sosyal mesafelendirme balonu içerisindeyken, aidiyet ihtiyacını karşılayabilecek ortam ve grupların sayısı azaldığından (Farmer, De Cotta, Knox ve Alder, 2020), öğrenciler için sürdürülebilir mevcut grupların başında okul/sınıf grupları gelmiş olabilir ve buna bağlı olarak topluluk hissi güçlenmiş olabilir. Ayrıca, uzaktan eğitime geçiş deneyiminde birlikte yaşanan ortak problemler, öğrencilerin birbiriyle daha rahat bir şekilde bağ kurmasını sağlamış ya da mevcut bağları güçlendirmiş olabilir. Yapılan bir başka çalışmada, çevrimiçi uzaktan eğitim sistemine yönelik oryantasyon yapılmasının topluluk hissi oluşturması için gerekli olduğu saptanmıştır (Yıldız, 2020). Bu çalışma kapsamında verilerin toplandığı Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde çevrimiçi uzaktan eğitime geçiş ile birlikte öğrencilere sisteme yönelik videolar ve yazılı materyaller ile oryantasyon uygulanmış olduğu için (Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2020) de katılımcılar, derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinin kendileri için daha uygun olduğunu düşünmüş ve buna bağlı olarak gelecekteki eğitimin uzaktan/çevrimiçi olmasını istediklerini belirtmiş olabilirler.

Sonuç olarak, öğrencilerin ve eğitimcilerin küresel salgın ile birlikte karşı karşıya kaldıkları benzeri görülmemiş bu stres, endişe ve belirsizlik göz önüne alındığında, öğrenmenin gerçekleşmesi için sosyal varlığın öncelik alması gerekmektedir. Çevrimiçi uzaktan eğitim sistemlerinin başarılı ve verimli bir öğrenme ortamı oluşturması için katılımcıların kendilerini grubun bir parçası olarak hissetmeleri önemli taşımaktadır (Valentine, 2002). Elbette COVID-19 gerçekliği hayatın bir parçası olmaya devam ettikçe eğitimcilerin ve öğrencilerin fiziksel varlığı özlemesi olasıdır. Sosyal mesafelendirmenin yeni norm haline gelmesine rağmen ilişkisellik kurmak ve gruba aidiyet hissi yaratmak için gereken faaliyetlerin çoğu çevrimiçi ortamlarda toplu ancak ayrı ayrı bir biçimde yapılabilir. Yapılan araştırmalar, öğrencilerin dikkatini çekecek ve öğrenmeyi teşvik edecek yaklaşımlar kullanma ve geribildirim verme (Haar, 2018), eğitim teknolojilerini özne haline getirmek yerine etkili bir araç olarak kullanma (Shea, 2006), yüzyüze eğitimde olduğu gibi öğrencilerin farklı öğrenme stillerine sahip olduklarını göz önünde bulundurarak içeriği ve öğretim tekniklerini yapılandırma (Çaycı ve Ünal, 2007; Valentine, 2002), öğrencilerin ihtiyaçlarına örgün eğitimdekine kıyasla daha fazla hassasiyet gösterme (Ribbe ve Bezanilla, 2013), kalabalık sınıflar yerine etkileşimin kalitesini artıracak şekilde daha küçük gruplarla dersleri yürütüme (Rovai, 2002), öğretim elemanı-öğrenci etkileşimini artırma (Shea, 2006), öğrencilere kendi öğrenmelerine yönelik bireysel ve grup çalışmaları şeklinde sorumluluklar vererek kendileri ve birbirleri için bir şey yapıyor olduklarını fark etmelerini sağlama (Rovai, 2002), öğretim elemanları öğrenciler ve teknik konularda yardım sağlayacak personelin yapılandırılmış bir biçimde iletişim halinde olması (Shea, 2006), öğrencilere işbirliği kurabilecekleri

görevler vermek (Rovai, 2002) gibi unsurların topluluk hissini güçlendirdiğini göstermektedir.

Öneriler

Salgının devam etmesi halinde hibrit eğitim ortamlarının kullanımının gündeme geldiği bu dönemde, eğitim öğretimi daha verimli hale getirmek için topluluk hissini güçlendirmeye yönelik olarak öğrencilere ortak çalışabilecekleri üzerinde tartışabilecekleri ve müzakere edebilecekleri görevler verilebilir, öğretecek kadar hevesli olan ve öğrenmeyi isteyen öğrenciler eşleştirilerek grup çalışmaları verilebilir, öğrencilerin birbirleriyle yakın ama ayrı ayrı bir biçimde çalışabilecekleri çevrimiçi öğrenme sistemleri geliştirilebilir, ve sistemler sosyal bağlara önem vererek yapılandırılabilir. Gelecekteki araştırmalarda bu çalışmadan elde edilen bulguları doğrulamak için daha genişletilmiş bir biçimde farklı örneklem üzerinde araştırmanın tekrarlanabileceği, artırılmış/sanal gerçeklik teknolojilerinin gerçek bir sınıf deneyimini ne kadar simüle edebileceği ve öğrenci motivasyonu üzerindeki etkisinin incelenebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adler, A. (1956). Understanding Life. In H. L. Ansbacher, & R. R. Ansbacher (Eds.), *The Individual Psychology of Alfred Adler: A Systematic Presentation in Selections from His Writings*. New York, NY: Harper Torch Books.
- Afyon Kocatepe Üniversitesi, (2020). Uzaktan Öğretim Sistemi. <https://aku.edu.tr/uzaktan-egitim-sistemi/> adresinden 16 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Arıkan, R. (2018). Anket yöntemi üzerinde bir değerlendirme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 97-159.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2014). Sosyal bilimlerde internet anketi uygulamaları: cevaplama oranı, veri kalitesi, örneklem sorunları ve çözümleri. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 89-113.
- Baker, J.D. (2004). An investigation of relationships among instructor immediacy and affective and cognitive learning in the online classroom. *The Internet and Higher Education*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1st Quarter.
- Brown, JS., Collins, A. & Duguid, P. (1989). Situated Cognition and the Culture of Learning, *Educational Researcher*, Vol. 18, No. 1., pp. 32-42. <https://doi.org/10.3102/0013189X018001032>
- Çaycı, B. ve Ünal, E. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının sahip oldukları öğrenme stillerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 7(3), 1-16.
- DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2(3), 292-307. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.2.3.292>

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.

Enfiyeci, T. ve Büyükalan-Filiz, S. (2019). Uzaktan eğitim yüksek lisans öğrencilerinin topluluk hissini çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *TÜBAV Bilim*, 12(1), 20-32.

Farmer, J., De Cotta, T., Knox, J., Alder, V. (2020). Loneliness, social connection and COVID-19. Centre for Social Impact. Retrieved from https://www.csi.edu.au/media/uploads/csi-covid_factsheet_loneliness.pdf

Groeneveld, R.A. and Meeden, G. (1984) Measuring Skewness and Kurtosis. *The Statistician*, 33, 391-399. <https://doi.org/10.2307/2987742>

Günkör, C. & Özdemir, M.Ç. (2017a). Sosyal sermaye kavramına ve eğitim ortamına ilişkin algıların belirlenmesi, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar, 2017; (15) ss.91-120*.

Günkör, C. & Özdemir, M.Ç. (2017b). Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl 15, Sayı 1. Ss.70-90*.

Haar, M. (2018). Increasing sense of community in higher education nutrition courses using technology. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 50(1), 96-99.

House, J. (2001). Social isolation kills, but how and why? *Psychosomatic Medicine*. 63, 273-274

Hopkins, K. D. & Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, 50, 717-729.

Ilgaz, H. ve Aşkar, P. (2009). Çevrimiçi uzaktan eğitim ortamında topluluk hissi ölçeği geliştirme çalışması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, Vol.1 No.1, 27-34.

Karaağaçlı, M. (2008). İnternet Teknolojileri Destekli Uzaktan Eğitimde Sosyal Kazanımlar Gereksinimi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 63-73.

Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınevi.

Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. (1. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Kohut, H. (1984). *How does analysis cure?* New York, NY: International Universities Press

Kör, H., Çataloğlu, E. ve Erbay, H. (2013). Uzaktan ve Örgün Eğitimin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisinin Araştırılması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(2) Technology Special Issue: 267-79.

Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Learning in doing: Social, cognitive, and computational perspectives. Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815355>

- Lee, R. M., & Robbins, S. B. (1995). Measuring belongingness: The Social Connectedness and Social Assurance Scales. *Journal of Counseling Psychology*, 42(2), 232–241.
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being*. New York, NY: D. Van Nostrand Company.
- Menchaca, M.P., & Bekele, T.A. (2008). Learner and instructor identified success factors in distance education. *Distance Education*, 29(3), 231–252.
- Moors, J. J. A. (1986) The Meaning of Kurtosis: Darlington Reexamined, *The American Statistician*, 40:4, 283-284, DOI: 10.1080/00031305.1986.10475415
- Öztürk, E. Ve Deryakulu, D. (2011). Çevrimiçi öğrenme topluluklarında iletişim aracı türünün bilişsel ve toplumsal buradalık hissi üzerindeki etkisi. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41: 349-359.
- Özmen, B., Atıcı, B., (2012). Blog Kullanımının Sınıf Topluluğu Duygusuna Etkisi. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 3(1),-.
- Reisetter, M., & Boris, G. (2004). Student perceptions of effective elements in online learning. *Quarterly Review of Distance Education*, 5(4), 277–291.
- Ribbe, E., & Bezanilla, M. J. (2013). Scaffolding learner autonomy in online university courses. *Digital Education Review*, 24, 98-112.
- Rieley, J. B. (2020). *Corona Virus and its impact on higher education*. Research Gate. Retrieved from https://www.researchgate.net/post/Corona_Virus_and_its_impact_on_higher_education
- Rovai, A.P. (2001). Building Classroom Community at a Distance: A Case Study. *ETR&D*, Vol. 49, No. 4: 33–48. ISSN 1042–1629
- Rovai, A.P. (2002). Building sense of community at a distance. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 3(1), 1-16.
- Sadker, D. (2002). An educator’s primer on the gender war. *Phi Delta Kappan*, 84(3), 235–240.
- Saltürk, A. & Güngör, C. (2020b). COVID-19 Döneminde Öğrencilerde Topluluk Hissive Çevrimiçi Uzaktan Eğitimin İncelenmesi. *USVES (Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu) ONLINE*, 9-11 Ekim 2020, *Özet Kitapçığı*, s.25-26.
- Sarason, S. B. (1974). *The psychological sense of community: Prospects for a community psychology*. Oxford: Jossey-Bass.
- Schaeffer, C. E., & Konetes, G. D. (2010). Impact of learner engagement on attrition rates and student success in online learning. *International Journal of Instructional Technology & Distance Learning*, 7(5), 3-9.
- Shea, P. (2006). A study of students’ sense of learning community in online environments. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 10(1), 35-44

- Valentine, D. (2002). Distance learning: Promises, problems, and possibilities. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 5(3), 1-11.
- Vonderwell, S., (2003). An examination of asynchronous communication experiences and perspectives of students in an online course: a case study, *Internet and Higher Education*, 6.
- Yıldız, E. (2020). Çevrimiçi öğrenme ortamlarında uzaktan eğitim öğrencilerinin topluluk hissine etki eden faktörlerin incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 180-205. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.9m
- Wang, S. K. (2008). The effects of a synchronous communication tool (yahoo messenger) on online learners' sense of community and their multimedia authoring skills. *Journal of Interactive Online Learning*, 7(1), 59-74
- Wegerif, R. (1998) The social dimensions of asynchronous learning networks. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 2(1).
- WHO. (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020, Retrieved from <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
- Wikipedia. (2020). 2019-20 koronavirüs pandemisi. https://tr.wikipedia.org/wiki/2019-20_koronavir%C3%BCs_pandemisi adresinden 3 Ağustos 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Wolfe, J. (1999). Why do women feel ignored?: Gender differences in computer-mediated classroom interactions. *Computer and Composition*, 16(1), 153–166.
- Wolfe, J. (2000). Gender, ethnicity, and classroom discourse. *Written Communication*, 17(4), 491–520.

